

A tudás érdekében.

»Ha valaki közelébe jut, a nélkül hogy számot tudna adni róla magának, jó kedvűvé válik, lelkét öröm fogja el és ez az érzés csak akkor hagyja el, ha megint eltávozott.« E szavakkal ismerteti Ibn-Khordabeh, a középkori arab geográfus, Tibetet, a középpázsiai nagy felföld déli szakaszát. A szomszéd síkság lakói a magas, örökös hóval takart hegyek közé foglalt vidékeit — miként a görögök az ő megközelíthetetlen, magas hegyeket — isteneik lakóhelyeinek tekintették. Az istenek lakóhelye, a boldogság és öröm tanyája volt egykoron ez a Thobod, ez a »magas föld«, a míg nem ismerték: a kopárságnak, a dermesztő hidegnek, a nyomornak és butaságban szenvedő, elnyomott népnek hazája — a mióta ismerik.

Még csak néhány évtizeddel ezelőtt azt hitték, hogy magas fensík, illetőleg magas fekvésű völgyteknő ez, a melyet Földünk két óriási hegyláncza, a Künlün és a Himalája két hatalmas karként fog körül.

E téves ismeretet részint a kínai forrásokból, részint az első tibeti utazók hiányos leírásából merítették.

Ez utóbbiak közt az első Pordenone, az olasz szerzetes volt (1328 körül). Miként ő, első követői is misszionáriusok voltak. Három századdal később (1625-ben és 1626-ban) Andrada Antal, a portugál jezsuita, két ízben is behatolt a még ekkor mesés országba és nyu-

got-keleti irányban átutazott rajta. Nyomdokait csakhamar más jezsuita atyák is követték, a kik azután a XVIII. század elején el is készítették Kan-g-hi kínai császár számára Tibet első térképét. Ez idő óta a tibeti utazások gyakoribbak; különösen akkor, midőn az olasz kapuczinusok Lhasszában, Tibet fővárosában hittérítő állomást alapítanak, a melyet azonban még ugyanabban a században (1760-ban) a tibeti lámák szétugrasztanak. A jelen századig egyetlen egy világi férfiúnak sikerült Tibetbe eljutni és ott, valamint Lhasszában hosszabb időt (1723—36-ig) is töltenie. Ez a férfiú Vande Putte, hollandi ember volt; följegyzéseit és térképvezérléseit azonban, sajnos, attól való félelmében, hogy hibás nézeteknek válhatnak terjesztőivé, jó részt megsemmisítette.

Igy tehát a jelen századnak volt főtartva a tibeti felföld közelebbi megismeretése. Manning Tamás, angol ember, benszüllött orvosnak öltözködve, 1811-ben dél felől hatolt be az országba; ő és Huc, meg Gabet francia lazarista atyák (1846) voltak az utolsó európaiak, a kik Tibet fővárosát, Lhasszát látták és benne éltek. Körösi Csoma, a ki az újabb időben az európaiak közül leg-hosszabb ideig (1823—30.) tartózkodott ez országban, csak nyelvtani tanulmányokat kívánt tenni; nem kereste föl az ismeretlen vidékeket; nagyobbára egy helyen, Ladakban tartózkodott. Huc és

Gabet után számosan kísérlették meg bejutni Lhasszába: Krick és Renou francia hittérítők, a Schlagintweit testvérek (1854—58.), a kik az ország nyugati részeit járták be; Przewalszkij (1871—73., 1879—80., 1884—85.), a ki három ízben nyomult be Tibetbe észak felől; a Széchenyi Béla-féle expedíció (1877—80) az észak-keleti részeket járta be; az angol Carey és Dalgleisch; az orosz Pjevcozov és Henrik orleánsi herceg (1889—90.), a kik kelet-nyugati irányban mentek keresztül az országon; az orosz Grombcevszkij (1889.), a Grum-Grzsimajlo testvérek (1889—91.), az amerikai Rockhill (1889. és 1892.), az angol Bower és Thorold (1891—92.), Dutreuil de Rhins (1893—94.), a kik a tibetiek meg is ölte, az angol Littledale (1895.), a svéd Sven Hedin (1896.) és legutóbb (1897.) Henry S. Landor. Mindezeknek Lhasszától kisebb-nagyobb távolságban vissza kellett fordulniok. Ellenben néhány punditnek, a topografiai fölmérésekre és fölvételekre betanított hindunak, sikerült, bár néha nem csekély fáradsággal és nem kis veszélyek közt a szent várost, a Dalai-Láma székhelyét elérnie; így megfordult benne Nain Szing 1866-ban és 1875-ben, és A. K. pundit, a ki egy évet töltött benne.

Mindezen fölfedező utazóknak köszönhetjük, hogy fogalmaink Tibetről egészen megváltoztak. Most tudjuk, hogy ez óriási, átlag 4000 m, tehát a bolíviai Andeseknél is magasabb felföld, geológiailag, gyűrődött vidék, a melyen a hegylánczok nagyobbára kelet-nyugati irányt követnek és csak keleti részében változik át irányuk északkelet-délnyugativá; itt alakulnak át a bonyolult indo-kínai hegyvidékké. Az északi hegylánczokban a csúcsok 5—6000, a déliekben 7—8000 m magasra emelkednek a tenger színe fölél. A légköri tényezők földünkön csak kevés

helyen fejtettek ki olyan nivelláló hatást, mint Tibet északi és középső részeiben; ezért is a tenger színe fölött nagy magasságra emelkedő hegylánczoknak relativ magassága csekély és csak ott válnak impozánsokká, a hol a folyók a törmelékkel magukkal ragadják. Tibet ugyanis a párizsi k. h. 880-tól nyugatra lefolyás nélküli vidék, hol nagy magasságban kisebb-nagyobb tavak (a Tengri-nor 4850 méter, a Montcalm 5000 méter, a Horpa 5469 m stb.) terülnek; tőle keletnek pedig Kelet-Ázsia nagy folyói erednek, mint a Jangcze, a Me-kong, a Szaluen, az Indus és mellékfolyója, a Szatleds és a Brahmaputra, még pedig Jaru-Dzangbo néven.

A »hó országa«, miként néhány szomszéd néptörzs Tibetet nevezi, csapadékban szegény, éghajlata zord. Az északi, magas fekvésű és csaknem teljesen lakatlan részekben valóságos sarki klíma uralkodik. Bonvalot hőmérőjében nem egyszer megfagyott a kéneső, Przewalszkij pedig június és július hónapban is gyakran —5°-ot olvasott le. A déli vidékek mélyebb völgyeiben azonban a nyári középhőmérséklet 28, sőt 30°-ra is föl-emelkedik; a téli hideg azonban itt is erős (—8 —9°). Jellemző e vidékekre, hogy a szél hatása alatt a hőmérséklet hirtelen száll alá és a folyók vizét is gyorsan alakítja át jéggé. Huc atya említi, hogy egyik folyóban néhány jak-tulkot látott, a melyek, midőn e vizen át akartak úszni, belefagytak.

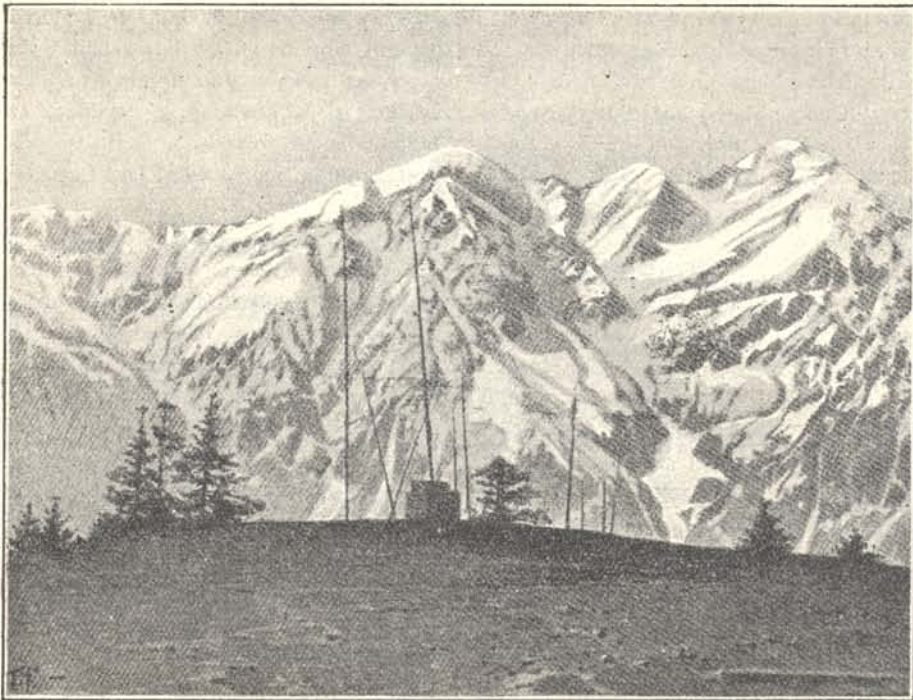
A klimatikus állapotoknak megfelelőleg az északi vidékek növényi élete is nagyon szegényes. A hol a legnagyobb szükség volna tüzelő anyagra, e célra csak állati ganajat használhatnak.

Feltűnő, hogy a növényi életben aránylag oly szegény ország területén a vadon élő növényevő állatok számosak. Nain Szingh pundit 2000 főből álló antilope-csoportokat is látott. Przew-

v alszki j is oly jak-tulok, kiang-ló (*Equus hemionus*) és antilope-csapatokról tesz említést, a melyekben az állatok százával és ezrével voltak láthatók. E tény magyarázata az, hogy kevés az állatok legnagyobb ellensége, az ember. Az állatok óriási magasságokra jutnak föl. Schlagintweit 5940 m-nyi magasságban látott még jakokat és a bobak-mar-

mota (*Arctomys bobac*) még 5480 m-nyi magasságban is megássa a maga lakóházát.

A szegény országban szegény a lakosság; a létért való nehéz küzdelemben, midőn mindig szembe kerül a kérérlhetetlen, zord természettel, nem csoda, hogy azok uralma alá került, a kik azzal áztatják, hogy természetfölötti erőkkel rendelkeznek. Ezek a papjaik, a lámák.

1. kép. A Csai-szoros.

Az ország legfőbb ura is pap, a buddhisták főpapja, a Dalai-Láma. A nagy szegénységben és butaságban élő nép ravasz, szinlelő és gyáva, előljárói pedig kegyetlenek. Erről épen leginkább meggyőzhet a »Tiltott utakon« járó L a n d o r, kinek utazását e sorokban ismertetjük.

L a n d o r 1897. márczius 19-ikén hagyta el Angliát, hogy a Himaláján át Tibetbe nyomuljon; három héttel később Bombayben szállott partra. Al-

morában hagyta el az utolsó brit hatóságot és a sokak földjén át, a kiket az angolok saját alattvalóiknak tekintenek, és a kik a tibetieknek tőzsomszédjaik, egész titokban igyekezett a »világ födelére« eljutni.

A kínai fenhatóság alatt álló tibetiek az angolokban és oroszokban látják legnagyobb ellenségeiket, azért tőlök félnek legjobban; ezek bejövetelét igyekeznek minden áron megakadályozni. Lan-

2. kép. Veszedelemes átkelés a Káli-folyón.

dornak tehát a járatosabb utakat kerülnie kellett.

Harmincz teherhordóval Kutiból indult meg, hogy a Himalája gerinczén átjusson. Midőn a Káli-folyón (2. kép) nagy nehezen átjutott és a Nerpani hegyi ösvényen felkapaszkodva (3. kép), a Lebung-hágón átkelt, két út állott előtte; az egyik, a teljesen járatlan, a Mangsan hágón, a másik a Lumpija-hágón vezetett keresztül.

»Kuti felől — úgy írja utazóink — egy vaserejű sokát, Nattu nevűt küldtem ki, győződjék meg, vajjon a Himalája lánczán a magas Mangsan-hágón átjuthatunk-e, mert ez esetben remélnem lehetett volna, hogy a tibeti hatóságok figyelmének kikerülésével jó messze behatolhatok az országba. Nattu megtörve érkezett vissza tanyánkra; út közben — mondá — sokat kellett szenvednie a hótól és egy lavina lezuhanása csaknem életébe került; a Mangsan-hágón lehetetlen átjutni. Elbeszélése embereimre nagyon lesújtólag hatott; de én még sem akartam lemondani a reményről, hogy az annyira féltett országba a tibeti örök kijátszásával jussak be. Eltökéltem tehát, hogy magam győződöm meg, vajjon oly igazán járhatatlan-e ez a hágó.

Tanyánk 4920 m-nyi magasban volt a tenger színe fölött, a mi nem csekély magasság, ha az ember meggondolja, hogy a Mont-Blanc csak 4810 m. Dr. Wilson, egyetlen európai követőm, makacsul ragaszkodott azon kijelentéséhez, hogy elkísér a hágóra. Teherhordóim közül kettő, K a c s i R a m és egy rongga törzsbeli, önként csatlakozott hozzám, egy harmadik, B i j e s z i n g pedig egy kis rábeszéléssel állott be a hegymászó társaságba. Mivel kíséretemben nem nagyon biztam, a kabátomba bevarrt 800 ezüst rupiától s puskámtól e nehéz úton sem akartam megválni; ezeken kívül két kompasszt, két aneroidot és valami 30 patrout is vittem magammal.

Délutáni 5 óra felé indultunk útnak és eleinte a magas hegyek közt csörge-dező Mangsan-folyó mellett mentünk fölfelé. Gyalogösvényt nem láttunk; útnak a nagy csúszós kövek között nem volt valami kényelmes, mert minduntalan lelecsúsztunk, lábunk a kövek közé szorult és meg-megsérült. A köves talajt elhagyva, egy glecserre értünk, a melyből a Mangsan-folyó fakad. 5420 m-nyi magasban véget ért e glecser, a melynek zöldes színű átlátszó jegében érdekes rétegeket lehetett megkülönböztetni. A glecseren túl hirtelen hajlással északnak fordulva, elkezdtünk fölfelé, a hágó éle felé kapaszkodni. Midőn az előtünk meredeken kiemelkedő lejtőre pillantottunk, szívesen abbahagytuk volna vállalkozásunkat, ha más út is kínálkozott volna. Megnehezítette a járást a hó, a melyben nagy nehezen nyomultunk előre, mert oly lágy és mély volt, hogy néha csípőig estünk bele. Helyenként a havat laza törmelék és összetöredezett kövek váltották fel; ezzel sem javult az útnak. Ily körülmények között tehát az előrejutás óriási megerőltetésünkbe került.

5800 m-nyi magasságban a hó egy jégmezőt takart, a melyben mély repedések voltak. A legnagyobb óvatossággal, tapogatózva folytattuk útnak, a mi a Hold halvány fényénél különös nehézségekbe ütközött.

Szerencsére, a mint magasabbra jutottunk, a repedések megszüntek. De ekkor már oly kimerülés vett rajtam erőt, a minőt még soha sem éreztem. Naplementekor a hőmérőben a kénese-oszlop egy pár perc alatt erősen leszállott és ez a hirtelen hőmérsékleti különbség, a mint látszott, reánk nagy hatással volt. Ennek ellenére folytattuk útnak fölfelé, csak B i j e s z i n g maradt el, mert a hegyi betegség leverte a lábáról. Az erős, izmos doktor is sokat szenvedett. Lába, mint

mondá, úgy megnehezedett, mintha ólomból lenne és mindegyik egy pár mázsa súlyú volna. Csak a legnagyobb erőfeszítéssel bírta lábait mozgatni. Ámbátor

lélekzete el-elállott és a levegő után igazán kapkodott, nem akart tágitani és ment előre. De midőn 6250 m-nyi magasba juttunk, oly annyira kimerült és oly fáj-

3. kép. A Nerpani hegyi ösvény.

dalmak fogták el, hogy tovább menni nem birt.

Kacsi, a rongba és magam folytattuk a hegymászást, de minket is gyö-

tört a fájdalom. Kacsi arról panaszkodott, hogy fülei erősen zúgnak és halántékában a vér erősen lüktet. Iszonyúan szuszogott, támolygott és időnként össze-

is rogyott. 6400 m-nyi magasban végre egész hosszában lezuhant a hóba. Abban a perczen el is aludt és hörögve kezdett el horkolni. Keze és lába hideg volt, mint a jég; ezért melléje álltam és dörzsöltem. Mindennél nagyobb aggodalmat azonban rendetlen szívverése okozott. Beburkoltam tehát a takarójába és köpenyegembe; magam pedig a rongbával folytattam útamat. Sűrű köd ereszkedett alá, a mi a kapaszkodást még nehezebbé tette. Kacsi elhagyása után hegymászó erőlködéseink kétségbe ejtők voltak. Tüdőnk görcsös tevékenységet fejtett ki, mintha szét akart volna repedni; érverésünk meggyorsult; szívünk úgy dobogott, mintha testünkben új utat akart volna törni magának kifelé. Teljesen kimerülve és leküzdhetetlen álmoságtól környékezve, végre is fölértünk a hágó tetejére. Ámbár már előbb is teljesen meg voltam győződve, hogy ezen az úton embereimet fel nem hozom, mégis nagy meglepedésemre szolgált, hogy ily magasságba eljutottam és ennyiben czélotmat elértem. Még az a hasznom is volt belőle, hogy meg tudtam figyelni, milyen a hőtömeg a hegység északi lejtőjén. A mennyiben a köd megengedte, meggyőződtem, hogy itt a hőtömeg nagyobb, mint a déli oldalon. Bár a kimerüléstől csaknem elájultam, megfigyelésemet mégis följegyeztem naplómbe. A hágó, a hová éjjeli 11 órakor érkeztünk meg, 6700 m magas; erős, metsző szél északkelet felől fúj. Szerencsétlenségre Kacsi zsebében felejtettem a hőmérőt és így nem tudtam megállapítani a hőfokot; a hideg azonban — így is éreztük — nagyon erős volt. A csillagok fényesen ragyogtak és a Hold is megvilágította a körülöttem elterülő panorámát. Ámbár a legnagyobb kietlenség képét nyújtotta, mégis sajtászerű, leirhatatlan varázs ömlött el rajta. Délen alattam a hegytömegek hóba voltak burkolva, dél- és

északkeleti irányban oly hegycsúcsok meredtek égnek, a melyek magasabbak voltak mint az, a melyen én állottam. Észak felé pedig a végtelen, kopár Tibeti fensík terült a maga hullámos emelkedéseivel, rendetlen dombláncaival, és túrajtok ismét hóval takart hegyláncz tekintett felém.

Alig néztem végig a körülöttem örökös dermedtségben terülő természetre, midőn az alsóbb légrétegekből a köd ismét fölemelkedett és én a köpenyeg módjára körülfogó párákban óriási, kísérteties alakot pillantottam meg.

Egy fénylő kör közepén, hatalmas ködfátyolban nagy sötét alak állott. A hatás, a mit a kép rám tett, egészen elkábított és csak néhány percz eltelte után vettem észre, hogy a kísérteties alak rám hasonlít, hogy saját testemnek óriási nagyítása és hogy én egy holdszivárvány középpontjában állok saját ködképpemmel szemben. Bármilyen mozgást tettem karjaimmal, testemmel vagy fejemmel, a kísérteties alak mindent utánzott. Valami legyőzhetetlen vágy ösztönzött, hogy helyzetemet változtassam, eleinte nyugtalanul és izgatottan, azután pedig mozdulataimon mosolyogva, mert valami belső örömet éreztem, midőn a ködkép minden mozdulatomat majmolta. Olyannak tűntem föl önmagam előtt mint a gyermek, a ki először áll tükör előtt.

A rongba kimerültségében összerogyott és én is csakhamar olyan bágyadtságot éreztem, hogy akaratom ellenére a hóra zuhantam. Vaczogva és reszketve bujtam azon takaró alá, a mely a kuli testét fődte, hogy így egymást melegítsük föl. Mindkettőnket oly legyőzhetetlen álmoság fogott el, mintha valami altatót ittunk volna. Teljes lelki erőmmel küzdöttem ellene, mert nagyon is tudtam, hogy, ha szememet egyszer lehúnyom, többé fölnyitni nem fogom.

Szólítottam a rongbát. Mélyen aludt.

Életerőm utolsó maradványával küzdöttem szempilláim lezáródása ellen; a szél erősen fujt és füttyülése kegyetlen volt. Még ma is hallom, ha akkori helyzetemre gondolok!

Az összekuporodott rongba, foga vaczogása közben nagyokat sóhajtott; hirtelen rángatózásai nagy fájdalmakat árultak el. Keresztényi kötelességemnek tartottam, hogy a takarót, a mely kettőnk számára kevés volt, egyedül neki hagyjam; vele fejét és testét erősen betakartam. Összekuporodva, állát térdére téve, ült a hóban.

Ez a kis erőlködés elég volt arra, hogy a természet elleni küzdelemben elbukjam. Miként a medium érzi, hogy az igéző hatás alatt akarata és testi ereje lassanként elenyészik: úgy éreztem én is, hogy a látszólag természet fölötti hatalom ellen teljesen eredménytelenül küzdök. Hanyatt a hóra esvén, egy utolsó kétségbeesett kísérletet tettem, hogy fölpillantsak a ragyogó csillagokra. Szememre homály borult. Többre nem emlékszem. Mennyi ideig tartott ez eszméletlen állapotom, nem tudom.

Istenem, mily borzasztó! Doktor! Kacsi! — próbáltam szólani; hangom torkomban elakadt.

Valóság volt-e az, a mi szemem előtt lebegett? A halálra fagyott két ember, mozdulatlanul mint valami szobor, feküdt egymás mellett a végtelen hómezőn. Megpróbáltam őket fölemelni. Egészen merevek voltak. Melléjük térdeltem, szólítottam és mint őrült igyekeztem őket öntudatra, életre kelteni. Zavartan fordultam el, hogy Bijeszinget keressem föl; eközben életerőm gyorsan látszott fogyni. Enmagamat tágas, de gyorsan szűkülő, átlátszó jégből álló sírban láttam bezárva. Úgy láttam, hogy, miként két barátomnak, nekem is csakhamar kemény jégtuskóvá kell válnom, két karom és lábam már dermedt volt.

A reménytelen, borzasztó halállal

szemben érzett rémületem közben lelke- met leirhatatlan, de szinte jól eső bágyadt- ság fogta el. Bizonyos fokig eszméletem még megmaradt. A békét és nyugalmat többre becsülvén az erő megfeszítésnél, fájdalom nélkül költözködjem-e a túl- világra, vagy még egy utolsó kétségbe esett kísérletet tegyek-e a megszabadulá- somra? A jég mindig összebb szorult. Már-már megfurdaltam.

»Ki innen! Ki kell innen mennem!« próbáltam kiáltani. »El ezzel a fullasztó teherrel!« E pillanatban hátra felé zu- hantam és látomásom eltűnt; eltűnt a megfagyott Kacsi, a doktor, az átlátszó sír, a nihil!

Midőn szemem felnyitott, fájt, mintha tűkkel szurkálták volna össze-vissza. A hó sűrűn esett. Lábamat és ujjai- mat egy ideig nem bírtam használni; meg voltak fagyva. Bármily borzasztó hatással volt is rám az a tudat, hogy oly szörnyen közel voltam a halálhoz: abban a pillanatban, a midőn magamhoz tértem, azonnal fölismertem, hogy mélyebben fekvő helyekre kell sietnünk. Testemet már hótakaró fődte és hiszem is, hogy ez a homlokomra nehezedő, hideg nyom- más okozta azt az aggasztó álmot. Való- színű, hogy ama borzasztó vízió nélkül, a mely idegeimet a dermesztő kábultság- ból felrázta, abból az állapotból soha fel nem ébredtem volna.

Nagy nehezen fel bírtam állani; foly- tonos dörzsöléssel és ütögetéssel lassan vissza tudtam szerezni lábaim rugalmas- ságát. Fölkeltettem a rongbát, dörzsöltem és ráztam, míg végre ő is birt járni. Meg- indultunk lefelé. A lemenet veszedelmes volt, de nem fárasztó. A lejtő meredek volt, e miatt óriási nagy lépéseket csinál- tunk; mikor pedig a törmeléken terüle- tekre értünk, a le-lezuhanó kövek okozta kábító zaj közepett minden lépésnél 3—5 m-nyivel csúsztunk lejjebb. Wil- s o n-t, Istennek hála, még élve találtuk,

de csaknem teljesen tehetetlen volt, mivel lábait még mindig ólomsúlyúaknak érezte s alig bírta mozgatni. Kacsi jól kialudta magát, s egészen friss volt. Magunkkal vittük őt is; út közben jókedvűen fecsgeve és tréfálva folytattuk útunkat. A hegység lábánál fekvő glecsertől a hágó tetejéig $4\frac{1}{2}$ óra hosszát mentünk; le, nem számítva a feltartóztatásokat, ez idő kilenced része alatt értünk. Tanyánkhoz jutva, jól megreggeliztünk, néhány órát pihentünk és megindultunk a Lumpija-hágóhoz.

»Ez út nehézségei csak 5290 m-nyi magasságban kezdődtek, a hol a juhbőrbe és prémes csizmába öltözött teherhordók sok helyen csipőig sülyedtek be a hóba. A meredek lejtőn a hegy gerinczéig (5720 m.) csak magam és a doktor mentünk föl; a teherhordók az alacsonyabb fekvésű hágóra másztak, a hol az éjjelt töltöttük. Mivel tüzelő anyagot találni nem tudtunk és a szél is erősen fujt, a hidegtől sokat szenvedtünk. Másnap tibeti földre értünk. Lama-Csokden-hágón találoztunk az első határőrökkel. Rongyokba burkolt, satnya emberek voltak, a kik pénzt és eledelt koldultak; egyszerűsmind tudtukra adták, hogy egy szahibot (nagy urat) várnak, a kinek, ha el találna hozzájuk jönni, a nyakát vágnák le. E nyilatkozatuk annyira meghatott, hogy borralavóval viszonztam. A tibeti hatóságok ugyanis értesültek jövelemeről és az egész déli határon kihirdették, hogy engem minden esetre fogjanak el.

Elhagyván az öröket, út közben, midőn a Karko nevű tanya felé haladtunk, nagyszámú kiang- vagyis vad ló-csapattal találoztunk. Az állatok nem voltak félelmesek; sokszor szinte mellénk álltak; alakjukra és mozdulataikra nézve a zebrákhoz hasonlítanak; színök nagyobbára világosbarna. A benszülottek veszélyeseknek tartják őket, mert — úgy mondják — ha hozzáférnek az emberhez, hir-

télén hozzákapnak és erős fogaikkal súlyosan megsebesítik. Karkon túl találoztunk a barkai tarjummal, egy tibeti magas rangú tisztviselővel, a ki udvariasan figyelmeztetett, hogy valamennyien tovább nem mehetünk; ha azonban heten vagy nyolczan a Manszarovár nevű szent tavat meg a Kelasz nevű szent hegyet meg akarjuk látogatni, erre az engedélyt szívesen megadja. Eme tárgyalás közben néhány tibeti kém embereink közé lopódzott és őket ellenünk pártütésre igyekezett bírni. A sokák, mióta tibeti földön voltunk, iszonyúan gyáváknak mutatkoztak; tarthatam tehát tőle, hogy el fognak árulni. Ily körülmények közt Wilsonnal együtt eltökéltük, hogy visszafordulunk. Rendkívül nehéz szívvel indultam vissza, de sorsomban megnyugodni nem tudtam. Most, midőn célom felé közeledtem, egyszerre visszavettem a gyáva tibetiek miatt?! Ezt nem tudtam volna elviselni. El voltam szánva, hogy, ha másképen nem lehet, egy magam teszem meg az útát Lhasszába. Sikerült is, mielőtt a tibeti katonáktól mint kémektől kísérve a Lumpija-hágóhoz visszakerültünk volna, Csanden Szinget, Man Szinget és öt kullit vakmerő vállalatom számára megnyerni.

Éjjel, midőn a tibeti kémek távol tölünk az éjjeli nyugodalmat élvezték, hideg, esős és zivataros időben, kíséremmel tanyánkat elhagytam és járatlan úton a Manszarovár-tó felé indultam.

Éjjel menve, nappal elbujtan pihenne, magasra felmászva, mély völgyekbe leereszkedve, éhezve, fázva, a legkülönbélebb szenvedések közt, kijátszva a tibetiek minden leselkedését és a magá embereinek tervezett árulását, utazónk első célját, a Manszarovár-tavat, szerencsésen elérte. A Manszarovár- és a tőszomszédságában terülő Rakasztal- vagyis Ördög-tó a mögöttök felnyuló és egy templom óriás fedeléhez hasonlító Kelasz-hegy már messziről gyönyörű látványt nyújtott.

Mivel e tavak környéke nem lakatlan, utazóink többé nem kerülhették ki a tibetieknek éberül őrködő szemét. De most már mélyen benn voltak az országban. Látnak még Lhasszába akart benyomulni. Fölfedezte út közben a Brahmaputra második forrását, és daczolva a tibetiek ármánykodásaival, folytatta útját kelet felé. Eközben szerzett két jakot, a melyekre podgyászának egy részét felrakta. Annál is inkább szüksége volt erre, mivel teherhordói, Csanden Szinget és Man Szinget kivéve, egy zivataros éjjelen, midőn mély álomba merült, cserben hagyták és megszöktek.

Ellenségeinek ezrei közt, küzdve éhséggel és faggyal, egyedül két kísérőjére szorítkozva, a törhetetlen lelkű angol utazó nem esett kétségbe, haladt kitűzött célja felé, átkelt az 5335 m magas Majum-hágón és a Brahmaputra völgyébe, Tibet népesebb és termékenyebb részeibe ereszkedett le. Midőn Toxem vagy Tadsu nevű tanyára érkezett, a honnan Lhaszába lóháton 5 vagy 6 nap alatt eljuthatott volna, utól érte balsorsa.

A hosszú gyalogos utazás közben két kísérőjének a lába annyira kisebesedett, hogy kérték urukat, vegyen nekik lovat, különben nem tudnák őt követni. A szerencse, úgy látszott, most fog nekik legjobban kedvezni, mert a toxani tanya tibeti lakói nagyon barátságosaknak mutatkoztak; élelmi szereket hoztak ajándékba és megígérték, hogy lovat is hajlandók nekik eladni.

»Szolgáim és magam is természetesen teljes szívből örültünk a nem várt szerencsének, a mely különféle végtelen szenvedés és nélkülözés után egyszerre mindazt nagy bőségben tárta elénk, a mit csak kívánhattunk. A tibetiek olyan barátságosaknak és olyan vidámaknak látszottak, hogy eszem ágában sem volt árulástól tartani. Csanden Szing és Man Szing elsőrangú sportembe-

rek, remélvén, hogy lóhoz jutnak, úsztak a boldogságban és egyik lóról a másikra szálltak, keresvén maguknak a legalkalmasabbat. Midőn Csanden Szing a maga számára egyet kiválasztott, engem is oda hitt, hogy az árának lefizetése előtt, kiprobáljam.«

»A tibetiek részéről mi rosszat sem sejtve, és, mivel kényelmetlen is lett volna puskával vállamon a különféle ürge lovakat kiprobálni, fegyvertelenül mentem a sátramtól mintegy 100 m-nyi távolságban levő térre, a hol kantárszáron tartották azt a ficzánkoló állatot, a melyet ki kellett volna próbálnom. A tibetiek jöttek utánam; de mivel ez, ha az ember nyilvános helyen lovat vesz, mindenütt szokásos, nem gondoltam semmi rosszra. Még most is emlékszem az öröme, a mi Csanden Szing arcán visszatükröződött, midőn a lovat nézegetve, választásáért megdicsértem, a mi alatt a tömeg a hátam mögött, miként ez hasonló esetek alkalmával történni szokott, a kiválasztott lónak kitűnő tulajdonságait kórusban dicsőítette.«

»Épen lehajoltam, hogy a ló első lábát megtekintsem, midőn hirtelen többen rám rohantak, nyakamat, kezemet és lábamat megragadták és arcczal a földre dobtak.«

»Birkózni és kapálózni kezdtem, míg néhány gyáva támadómat le nem ráztam és megint talpra nem állottam; de ekkor mások rohantak meg, több mint 30 erős férfi fogott körül, minden oldalról megfogtak és belém csimpaszkodtak. Mivel a fáradalmak következtében gyöngy voltam, háromszor ledobtak és háromszor megint talpra állottam. Valahányszor valamelyik kezemet vagy lábamat körmeik közül kiszabadíthattam, öklömmel, lábammal és fogaimmal küzdöttem, jobbra-balra ütöttem, ott igyekezvén őket harcra képtelenné tenni, a hol csak tudtam. Gyavaságuk még most is, midőn oly túl

nyomó számmal fogtak körül, leirhatatlan volt és csakis ennek, nem pedig erőmnek — mert hiszen azzal alig rendelkeztem — volt betudható, hogy valami húsz perczig fenn birtam magamat velök szemben tartani. Ruházatom e harcban rongygyá szakadt.»

»Mikor végül letepertek, minden oldalról hosszú köteleket dobáltak rám, míg ezekbe annyira bele nem bonyolódtam, hogy többé nem mozdulhattam. Az egyik, a melyet nyakam köré dobtak és ügyesen körültekertek, győzelmüket teljessé tette. Mindkét végét erősen el kezdték húzni, és míg én küzdelmemben lihegtem és levegő után kapkodtam, a kötél végét erősen ránczigálták, mintha meg akartak volna fojtani; végre olyan érzés fogott el, mintha szemeim üregeikből ki akartak volna ugrani és tudóm meg akart volna repedni.»

»A megfuladáshoz állottam közel. Szememet homály takarta. Midőn tehetetlenül, félig ájultan teljesen hatalmukba kerültem, mily bátrakká váltak! Lerántottak a földre, nehéz szeges csizmájokkal rugdostak, tapostak, míg azt nem hitték, hogy egészen elkábultam. Ekkor azután kézcsuklómát hátamon erősen összekötötték, ugyanezt tették könyökömmel, mellemmel, nyakammal és lábaimmal! Fogoly voltam!»

Hasonló sors érte Landor szolgálait is. »Már a harc kezdetén éles fűtyszóra minden oldalról fegyveres katonák — a lámák későbbi kijelentése szerint 400-an — rohantak elő a környék homokbuczkái közül, a hol el voltak rejtőzve. Megkötötetésünk után hadi rendbe állottak és tűzköves puskáikkal ránk czéloztak.»

»Tehát minden remény eltűnt. Mint valami veszedelmes gonosztevő, megköttözve tekintetem körül, hogy embereimnek részvéteimet fejezzem ki. Köteleinket büszkén viseltük; a szégyen érzete nem bántott. Midőn meggondoltam, hány tibe-

tire — a lámákat, parasztokat és álsruhába bujtatott katonákat beleszámítva, 500 főre — volt szükségök, hogy egy kiéhezett európaít és két félig holt szolgáját elfogják; midőn meggondoltam, hogy ilyen körülmények közt sem mertek nyíltan fellépni ellenünk, hanem aljas cselhez kellett fordulniok; hogy ezek a katonák, miként későbbben kiderült, lhasszai és sigaczei válogatott csapatok voltak, a kiket feltartóztatásunkra és elfogatásunkra küldtek ki: valóban csak a megvetés szálnalmas mosolyával tekinthettem azokra, a kiknek hatalmába és fogságába kerültünk.»

»A tibetiek, miután összes holminkat és zsebeinket is átkutatták, a nyakunk köré csavart kötelet a nyergök kápájához kötötték, lábaink kötelekeit föloldották. felugrottak lovaikra és kurjongatás és diadallárma közt telepükre hurczoltak, a mi közben kovás puskájokat el-elsütögették.»

»A telepre érkezvén, mielőtt embe-reimtől elváltam, azt mondtam nekik, hogy bármit tesznek veletek, ne mutasátok, hogy szenvedtek. Engedelmeskedni fogunk, volt a válaszuk és azután mindnyájunkat külön-külön sátorba hurczoltak. Én jutottam a legnagyobbikba, a hol kívül és belül is katonák őriztek. Mivel sátram zárva volt, nem láthattam, hogy mi történik kint; de a zajból és mozgásból azt következtethettem, hogy nagy lehetett az izgatottság. Már valami három órát tölthettem így el, midőn belépett egy katona azzal a paranccsal, hogy engemet ki kell vezetnie.»

»Le fogják nyakazni, mondá társainak, miközben felém fordult és kezével a nyakán jellemző mozdulatot tett.»

»Jól van, mondám egészen egykedvűen.»

»Figyelembe kell vennünk, hogy, ha tibetinek mondanak ily jelentőséggel teljes szavakat, rendesen térdre esik, zo-

kogva, sírva könyörög életeért. Nem lehet tehát csodálni, hogy a tibetiek feleletemen egy kissé meghökkentek és nem igen tudták, mire magyarázzák. A hírhező első felbuzdulása minden esetre lehült és engem kevesebb elszántsággal vezetett kifelé.«

»Elzárásom idejében óriási fehér, kék díszítésekkel ellátott sátrat ütöttek föl, a melyet a katonák és falusiak százával álltak körül. Az egész rendkívül festői képet adott.«

»Midőn e sátorhoz közelebb vezettek, láttam, hogy a sátor eleje egészen nyitott volt és benne nagyszámú, hosszú gyapjú tunikába burkolt, borotvált fejű vörös láma állott. A sátortól mintegy 20 méternyi távolságra a katonák megállítottak. A köteleket, a melyek kézcuklómban, mellemen és könyökömön bevágódtak, újjakkal szaporították, az előbbieket pedig még jobban megszorították. Ekkor egy csapat katona lépett hozzám és eleinte lassan, későbbben lökdösve vezetett a magas bíróság elé. Ellenállás nélkül követtem őket.«

»A sátor közepén, magas ülésen egy férfiú foglalt helyet, a ki ríkió sárgaszínű bő bugyogót és hosszú, lelógó ujjú, rövid sárga kabátot viselt; fején óriási, négycsücskű, szörnyen megaranyozott süveg ült, a melyre három nagy szem volt rajzolva. E férfiú nagy-láma és pombo, azaz kormányzó volt, a ki a hűbéres fejedelem jogaival egy tartomány élén állott. Jobbján egy kövér, erős láma állott, kezében kétélű karddal; ezenkívül számos láma és katona fogta körül.«

»Miután a pombo dühtől tajtékozva összeszidott, a körülöttem álló katonák és lámák félreállottak és én láthattam, a mint hű szolgámat Csanden Szinget két erős, hatalmas láma olyan ostonnal verte, a melybe ólomdarabok voltak kötve. A szegény szolga erősen vérzett; bőr- és húsdarabok lógtak le testéről.

Ámbár minden ütésnél úgy éreztem magamat, mintha tört döftek volna szívembe, ismerve a keletiek természetét, az egész torturát egykedvűen néztem végig. Miként a pombo és tisztjei arcáról tisztán leolvashattam, nem tudták, hogy egykedvűségemet mire magyarázzák; a mennyivel jobban meggyőződtem, hogy eljárásomnak megvan a kívánt eredménye, annál inkább igyekeztem hidegvérűségemet megőrizni.«

»Midőn végre a korbácsoló lámák észrevették, hogy egykedvűségemet megtörni nem tudják, hozzám jöttek és el kezdtek vallatni, vajjon nem a szolgám volt-e az, a ki az úti terveket rajzolta; ha én ezt bevallom, engem nem fognak bántani; ellenkező esetben megkorbácsolnak és azután lefejeznek.«

»Engem verhetek, a mikor és a hogyan akartok — válaszolám egész nyugodtan — de ha igazságtalanul fogtok megfenyíteni, ti valljátok kárát. Lenyúzhattok, halálig verhetek, de fájdalmat nekünk nem okozhattok.«

A további kínzásnak és kihallgatásnak az eső vetett véget. Éjjelre utazónkat egy piszkos és férgektől hemzseggő helyre zárták. Egyik katonatiszt megszánta és módot akart neki nyújtani a menekülésre, sőt enni és inni valót is juttatott, a mire annál inkább volt szüksége, mivel már két nap óta nem evett semmit sem. Landor szolgálai nélkül menekülni nem akart és a szökésre a kínalkozó alkalmat visszautasította. Felhasználta azonban a tiszt jó indulatát annyiban, hogy kötelekeit meglazította és így tudott volt aludni.

Másnap délelőtt egy katona jött a sátrába és vállára ütven, így szólt hozzá: »Mielőtt a Nap lenyugszik, meg fognak korbácsolni; lábaidat összezúzzák, szemedet kiégetik és azután lefejeznek.« »Én kinevettem és úgy tettem, mintha az egész dolgot tréfának venném, részint

mert abban a hitben éltem, hogy őket a további erőszakosságok elkövetésében megakadályozom, részint mivel az előterjesztett programot oly gazdagnak találtam, hogy az egészet csak a megfélemlítésemre kieszelt ravaszságnak tartottam.«

A kínzó hóhérok helyett fél órával későbben egy láma lépett Landor elé és egészen barátságosan jelentette ki előtte, hogy jó hírekkel akar neki szolgálni.

»Lovaink vannak itt, így szólt, és azokkal visszaviszünk a határra, de előbb a pombo még látni akar. Ne ellenkezzél ezzel és engedd meg, hogy köteleidet ezekkel a vasbéklyókkal helyettesítsük.«

A vasbéklyókat rácsatolták és azután egy ló hátára dobták. A lovon fanyereg volt, a melynek támlájából hat hegyes szög állott ki; ezek lovaglás közben mélyen furódtak a hátába. Ily módon több kilométernyi távolságra hurczolták foglyukat. Eleinte lovát vezették, de későbben néhány erős ütést mérvén rá, szabadon engedték futni és eközben egyik legjobb lővőjük 4 m-nyi távolságból rálőtt, de célzott tévesztett. A lövés a lovat még jobban megriasztotta és még gyorsabban rohant tovább. Végre fogták a száguldó lovat és egy Giacso nevű helységbe vezették.

Itt Landort két vagy három ember erőszakkal lerántotta a nyeregből. A szögek ütötte sebek iszonyú fájdalmakat okoztak, de azért egy percnyi nyugalmat sem adtak a megkínzottnak, hanem lökdösték előre, mondván, hogy most le fogják fejezni. Végre megérkeztek a vesztőhelyre.

»Hosszú, háromélű gerenda hevert a földön. Ennek élére állítottak, többen erősen fogtak, négyen vagy öten pedig minden erejük megfeszítésével lábaimat húzták szét, a mennyire csak birták. Ebben a kínos helyzetben azután a gonosztevők lábaimat jakszorból készített kötelekkel a gerendához kötötték.

Többen húzhatták a köteleket, mivel lábaimba és bokámba oly mélyen bevágódtak, hogy midőn Wilson néhány héttel későbben megmérte, egyik-másik 8 cm hosszú volt.«

»Midőn már így meg voltam kötözve, előkerült egy N e r b a nevű bitang és hátulról megragadta az üstökömet. A látvány, a mi előttem elterült, mély hatást tett lelkemre. A pombo sátra mellett egy sorban állott néhány gyalázatos gonosztevő, a kiknél különbeket soha sem láttam. Az egyik erős, utálatos külsejű láma nagy bunkós botot tartott kezében, a melyet a csontok eltörésére használtak, a másiknak íjja és nyíla volt, a harmadik hatalmas, kétélű kardra támaszkodott; a többieknél is különféle borzasztó kínzó eszközöket lehetett látni. A véremre szomjúhozó tömeg félkörben fogott körül; midőn pedig tekintetemmel végig futottam rajtuk, a lámák kínzó eszközeiket rázták; meg akarták vele mutatni, hogy készen állanak a tetre.«

»A mint engem a lóról lerántottak, előszedtek egy vörös rongyba burkolt fagogyantúsvasdarabot, a melyet parázsra tevén, vörösre izzítottak. A pombo, a ki valamit a szájába dugott, hogy habzóvá tegye és így mūdühöt szimuláljon, valóságos őrvjongsbe esett. Ekkor egy láma átnyújtotta neki a vörösizzású kínzó eszközt, a taramot, és a pombo megfogta a nyelét.«

»Ki fogjuk a szemét égetni!« kiáltozá a lámák kórusa. A pombo, a borzasztó szerszámot lóbálván, felém közeledett. Szememet rá meresztettem, de ő félre nézett. Habozni látszott, de a lámák folytonosan tüzeltek.«

»Te ez országba jöttél, hogy láss« (ezt az előtte való napon tett vallomásra vonatkoztatták, midőn azt mondtam nekik, hogy mint utazó és zarándok jöttem közéjük, hogy országukat lássam), »Ezért meg fogunk vakítani!« E szavak-

4. kép. Kínzás izzó vassal.

kal emelte fel karját a pombo és a vörös izzású vasdarabot 3—4 cm-nyi távolságban a szemem elé tartotta (4. kép), hogy szinte az orromot érte.«

»Szemeimet ösztönszerűleg görcsösen zárva tartottam ; ennek ellenére borzasztó hőséget éreztem és azt hittem, hogy szemeim, különösen a bal szemem kiaszik és orrom megpörkölődik. Ámbár e procedura végtelenül hosszúnak tűnt föl, mégis azt hiszem, hogy a vasdarab nem volt szemeim előtt tovább harmincz másodpercnél. De ez is elég volt, mert midőn fájós szempilláimat felnyitottam, mindent úgy láttam, mintha vörös ködbe volna burkolva. Bal szemem borzasztóan fáj és előtte másodpercenként minden el-elhomályosult. Jobb szememet még elég jól használhattam, ámbár ezzel is mindent vörösszínűnek láttam.«

»Az izzó vasdarab most néhány lépésnyire tőlem a nedves földön hevert és sистерgett.«

»Midőn szétterpesztett lábakkal, hátamon, kezemen és lábamon vérezve, a gerendán állottam és mindent rémes vörös színbe burkolva láttam, midőn körülöttem minden visszhangzott a gong, dob és harsona kábitó, örüllté tevő lármájától, midőn a gyáva tömeg szidalmazott, leköpött és Nerba hajamnál fogva úgy húzott, hogy egész marokkal maradtak csomók a kezében : még legelkeseredettebb ellenségeimnek sem kívántam volna, hogy hasonló helyzetbe jussanak ! Kétségbeejtő helyzetemben más tenni valóm nem maradt, mint hogy nyugalmat és egykedvűséget színleljek és úgy nézzem, miként tesznek előkészületeket további kínoztatásomra.«

»Miumta nani shehko !« Öld meg a puskával ! mondá egy rekedt hang.

»Egyik katona hozzáfogott egy kovás puska megtöltéséhez. Midőn azt a nagymennyiségű puskaport láttam, a melyet a csőbe töltött, biztos voltam benne, hogy

a ki ellövi, fejével fog játszani. Bizonyos benső meglepéssel láttam tehát, hogy a puskát a pombonak nyújtják át. Ez a tisztviselő pedig a csövet szájával fölfele homlokomnak tartotta. Ezután az egyik katona meggyújtotta a taplót. A puska megdördült, fejemen egy hatalmas ütést éreztem, a túlságosan megtöltött puska pedig mindenek csodálkozására kirepült a pombo kezéből.«

»Nevetnem kellett ; a tömeget ez zavarba ejtette és e zavar, a melyhez még az a csalódás járult, hogy minden ellenem irányuló kísérletük meghiúsul, örült dühbe ejtette őket.«

»Öld meg, öld meg !« hangzott fel az örült kiáltás körülöttem.

»Nem birjuk megrémíteni ! Öld meg ! Öld meg !« Az egész völgy visszhangzott e vad lármától.

Hatalmas, kétélű kardot nyújtottak ekkor a pombonak, a ki kihúzta hüvelyéből.

»Öld meg ! Öld meg ! kiáltozott újra a tömeg, hogy biztassa a hóhért, a kinek babonás természete az elugró puskát rossz omennek vette és nem igen látszott hajlandónak mestersége gyakorlására.

»Ezt a pillanatot használtam föl arra, hogy megmondjam nekik a következőket : ha akarnak, megölhetnek, de ha én ma meghalok, holnap ők mindannyian követni fognak a halálba ; — a mi kétségtelen tény, mert egyszer csak mindnyájunknak meg kell halnunk. Egy perczre — a mint látszott — e kijelentésem izgatottságukat egy kissé lehütötte ; de csakhamar újra fellángolt és a pombot is magával ragadta. Haragja úgy elfogta, hogy arca egészen eltorzult. Örülként ugrándozott ide és tova. Az egyik láma tartotta a kardot, ezalatt a pombo, hogy karját szabaddá tegye, kabátja ujjait hajtotta hátra. Ezután lassú, méltóságos lépésekkel közeledett felém, mi közben kinyújtott mez-

telen karjaival az éles és fényes pengét suhogtatta.«

»Mikor hozzám ért, a hóhér izmos karjaival a kardot magasra emelte és ismét nyakamhoz eresztette és a hideg éles pengével megérintette, mintha jól ki akarta volna mérni, hogy miként intézze a halálos csapást. Azután egy lépéssel hátrálva, megint hirtelen fölkapta a kardot és teljes erejével felém vágott. A kard a nyakam mellett suhant el, de nem érintett. Sem kitérni a csapás elől, sem szólni nem akartam. Egykedvű magaviseletem annyira hatott a pombóra, hogy szinte megijedt, és valóban vonakodott ördögi

mesterségét tovább űzni. A tömeg nyugtalansága és türelmetlensége azonban a legmagasabb fokra hágott; a közelében álló lámák őrültként hadonáztak és megint tüzelték a pombot.«

»Midőn ezeket írom, vad ordítózású, vérszomjas arczkifejezésök emlékezetemben újra fölmerül. A hóhér látszólag akarata ellenére fejem másik oldalán ismételte az előbbi műveletet. Ez alkalommal a penge oly közel járt hozzám, hogy nyakamtól egy centiméternél tovább⁹ nem lehetett.«

»Vége lesz tehát csakhamar mindennek; de, sajtászerű, e kritikus perczen

utazása előtt.

és utazása után.

5. kép. Lansor képe

sem jutott eszembe, hogy meg kell halnom. Mi volt az oka ez érzelmemnek, nem tudom megmondani, mert minden, a mi körülöttem történt, arra vallott, hogy életem vége nagyon közel van. Természetes, hogy nem szívesen hagytam volna el a világot, a hol soha egy unalmas percem sem volt. De mindazon keserű tapasztalatok, borzasztó szenvedések és izgalmak után, a melyeket tettem és elszenvedtem, a mióta tibeti földre értem, nem bírtam helyzetemet oly tisztán elképzelni, mint a hogy tettem volna, ha kényelmes londoni otthonomból egyenesen a vesztőhelyre hurczoltak volna.«

»Természetes, hogy én e jeleneteket elfelejteni soha sem fogom és a tibetieknek is meg kell hagyni, hogy az egészet festői módon rendezték.«

»A mint látszik, Tibetben lefejezés előtt szokásosak az ilyen kardgyakorlatok, hogy az áldozatnak kínjait növeljék. Akkor még ezt nem tudtam és csak egy pár nappal később értesültem róla, hogy a harmadik csapással az áldozatot rendszeren a más világra küldik.«

»A lámák még mindig hevesen követelték a fejemet, de a pombo ez alkalommal állhatatos maradt és vonakodott a kivégzést végrehajtani. Ekkor köréje

csoportosultak és nagyon mérgeseknek látszottak ; a lehető leghevesebben kiabáltak, rikácsoltak és hadonáztak. A pombo azonban félig megfélemlítve, félig tiszteltteljesen nézett rám és nem akart semmit sem tenni.«

»Izgalmas tanácskozás következett.«

Landor szenvedései azonban még mindig nem értek véget ; szétterpesztett lábait újra a gerendához kötötték, azután hátra leszorították, hogy a gerendára leült ; de még ezzel sem érték be ; a kezén levő béklyóhoz kötelet kötöttek és ezt egy a háta mögött levő czölöphöz kötötték és hátrakötött kezeit felhúzták annyira, a mennyire csak lehetett. Így hagyták lógni egész éjjel. Az eső esett ; a testét takaró rongyok egészen átáztak és a tagokban érzett erős fájdalomhoz járult a hideg érzete. A bátor utazó egyszer majd megfagyott, egyszer meg lázban égett.

Másnap megint eljött hozzá a pombo egész láma hadával és szemlét tartott a holmija fölött. Az egyik láma, a ki leginkább küzdött a kivégeztetés mellett, Landor Martini-puskájával egy jakra lőtt, de mivel a fegyverrel ügyetlenül bánt, a lövés közben erősen megsérült. Ez az eset nagy hatással volt a pomborra. Újra tanácsot ült, a minék következménye az volt, hogy Landor lábait a gerendáról és kezeit a czölöpről még az este lekötötték.

Másnap ismét nagy tanácsot tartottak a lámák azon kérdés fölött, hogy mi történjék az európaival. Ez alkalommal a ku-

ruzlókat is megkérdezték és e czélból Landor egyik körmére is szükségök volt. A láma, midőn a fogoly kezét megfogta, hogy a körmét levágja, nagy meglepetést és csodálkozást tanúsított ; észre vette ugyanis, hogy ujjai a közönségesnél jobban össze vannak nőve. Ez a tibetiek szemében annak a jele, hogy az ilyen ember élete az embereknek minden áskálódása ellen biztosítva van.

Ez a babonás hit volt az oka, hogy az angol utazót két szolgálójával együtt szabadon bocsátották és a határra visszakisérték. De még ekkor sem szüntek meg szenvedéseik. A brutális katonák, a kik őket őrizték, az utazást lehetőleg siettették ; éles nyergeken a jakok hátán kellett az utat megtenniök ; elkínzott, gyenge testöket csak régi, elrongyolott ruha takarta és így kellett az éjjeleket a szabadban, gyakran a havon eltölteniök. Ily módon kisebb nehézségek leküzdése után csaknem ugyanazon úton, a melyen mentek, szerencsésen kiértek Tibetből.

Landor, a mint testi állapota megengedte, elhagyta Indiát és Firenzében időző szüleihez sietett. Megkínkoztatása nyomait máig is viseli (5. kép). Ő is szaporította azon elszánt férfiak számát, a kik az emberi tudás bővítése érdekében a veszedelmekkel és a halállal szembeszállva igyekeztek az emberiségnek szolgálatot tenni ; az ő nemes törekvését is a vakhit, a butaság hiúsította meg.

DR. BRÓZIK KÁROLY.